

Stavby českých knihoven

PhDr. Ladislav Kurka

Resumé:

Článek mapuje čtyři století trvající historii výstavby českých knihoven od r. 1605, kdy dal rožmberský vladař Petr Vok z Rožmberka vystavět v Třeboni první účelovou knihovní stavbu na českém území. Autor charakterizuje období před r. 1919 (barokní knihovny jako součásti budov klášterů a zámků), ojedinělé samostatné budovy veřejných knihoven. V r. 1919 získaly knihovny velmi pokrokový knihovní zákon, který měl velký význam pro československé knihovnictví. Vyhnul se však oblasti knihovních budov. Dále je charakterizována situace ve výstavbě knihoven a materiálním zabezpečení knihovnictví v období 1. republiky, v poválečném období do r. 1989 a v období po r. 1989. Značnou pozornost autor věnuje období posledních 20 let: rekonstrukcím a výstavbě nových knihoven, technologickému rozvoji promítajícího se do služeb knihoven. Jsou uvedeny příklady zdařilých rekonstrukcí a staveb nových knihovních budov.

Klíčová slova: knihovní budovy – dějiny knihoven – management knihoven – Československo – Česká republika.

Summary:

This article is a survey of four centuries-long history of Czech library buildings since 1605. This year the South Bohemian regent Petr Vok of Rožmberk ordered to build the first special-purpose library building in the Czech countries. The author characterizes the period before 1919 (mainly baroque library halls in monasteries and castles) and sporadic public library buildings. In 1919 the libraries received a very progressive library act, which strongly influenced Czechoslovak librarianship, but it didn't deal with library building problems. Further the situation in library buildings and library material security in the period of so-called the 1st Czechoslovak Republic, the post-war period (1945-1989) and the period after the year 1989 is characterized. The author gives the close attention to the period of the last twenty years: rebuilding libraries and building of new ones, reflection of new technologies in library services. The case studies of successful new library buildings are given.

Keywords: library buildings – history of libraries – library administration – Czechoslovakia – Czech Republic.

Čtyři století. Jen tak je dlouhá historie českého stavitelství knihoven a jejich architektury. A jak začala? Rozhodnutím významného českého vladaře.

První účelovou knihovní stavbou na českém území byla budova, kterou dal vystavět rožmberský vladař Petr Vok z Rožmberka v Třeboni poté, kdy musel z finančních důvodů prodat rodové sídlo Český Krumlov a kdy se rozhodl rožmberské sídlo přenést na své třeboňské panství. Roku 1605 tak vznikla vedle zámku jednoduchá dvoupodlažní budova se služebními byty rožmberských úředníků (včetně knihovníka Václava Březana), a teprve v patře prostory pro archiv, obrazárnu a dvě místnosti pro rodovou knihovnu, jak o tom informuje pamětní deska na budově. Byla to tedy stejně víceúčelová budova.

V době baroka vznikly pro premonstrátský klášter v Praze na Strahově v rozpětí let 1671 až 1794 dva sály – Theologický a Filozofický – pro tamější klášterní knihovnu. Patří k nejnádhernějším sálům barokních knihoven v Evropě vůbec (a jsou dodnes velkou turistickou atrakcí). Sály ovšem tvořily jen jedno křídlo klášterního komplexu. Podobné barokní sálové knihovny vznikly i v dalších klášterech (nejznámější z nich je jistě ta klementinská) a také na některých zámcích patřících přední šlechtě, vždy jako organická součást stavby.

21. 8. 1892 byla otevřena jen a jen pro knihovnu budova ve Svitavách, postavená mecenášem – svitavským rodákem a úspěšným americkým podnikatelem – Valentinem Osvaldem Ottendorferem. Na jejím významu ani trochu neubírá, že byla určena pro německou populaci sedmitisícového městečka. Budovu vyprojektoval architekt Germano Wanderley ve stylu německé renesance s rohovou věžicí. Budova byla vystavěna jako dominanta náměstí, které však bylo za minulého režimu zcela zdevastováno dopravním průtahem městem. Stavba má tři podlaží: v prvním byla půjčovna a čítárna (v den otevření měla 7400 svazků), ve druhém sál pro 415 osob s podiem (dodnes intaktně zachováno) a dvěma postranními místnostmi jako zázemí sálu, a ve třetím patře bydlel knihovník. Bylo to zcela moderní pojetí využívající newyorských zkušeností V. O. Ottendorfera. V minulých letech město budovu zrekonstruovalo pro městské muzeum. (Městská knihovna, pro kterou byla budova příliš malá, sídlí nedaleko v rekonstruovaném bývalém továrním objektu Fabrika.)

Svitavy

Všechny ostatní knihovny vznikající na našem území do konce 19. století byly odkázány do budov původně postavených pro jiné účely a většinou do sousedství dalších subjektů sdílejících tutéž budovu.

Teprve ve 20. století a zejména v jeho druhé polovině se u nás začíná měnit vztah společnosti ke knihovnám.

Pro ilustraci tehdejší situace citujeme z encyklopedické publikace Československé knihovnictví, vydané roku 1925: „U nás posud ani jedna česká veřejná knihovna nemá samostatné zvláštní budovy, německé jsou dvě, jedna v Ústí nad Labem z daru továrníka Weinmanna, druhá ve Svitavách u České Třebové, kterou postavil Ottendorfer, obě z doby před světovou válkou.“

První v citátu jmenovaná knihovna, labskoústecká, byla otevřena 6. 10. 1912. Finanční prostředky věnoval továrník Jacob Weinmann – bylo to 500 tisíc rakouských korun. Stavbu vyprojektoval arch. Zasche. Vedle místností sloužících pro běžný provoz knihovny byl velký koncertní a přednáškový sál pro 600 (!) osob a několik menších místností pro spolkové akce a ve druhém patře ještě výstavní síň. Knihovna vyvíjela pro německé obyvatele Ústí nad Labem čilou činnost. Její aktivity ukončilo americké bombardování v roce 1945, budova už nebyla obnovena.

Weinmannova knihovna v Ústí n. Labem, r. 1914

Mezi dvěma válkami byly u nás postaveny tři samostatné budovy pro knihovny, z toho dvě v Praze pro městskou knihovnu. Obě byly otevřeny v roce 1929, i když prvá z nich – dnešní Městská knihovna v Praze na Mariánském náměstí – byla svým mecenášem, Pražskou městskou pojišťovnou, slavnostně předána primátorovi města už 25. 10. 1928 (byl to dar pojišťovny městu k 10. výročí vzniku republiky). Stavební program budovy připravil ředitel knihovny Dr. Antonín Thon, za projektanta budovy byl vybrán z pěti oslovených projektantů arch. František Roith. Palácová budova se čtyřmi nadzemními a dvěma podzemními podlažními se svým reprezentativním uličním průčelím, které je na obou stranách zakončeno nárožními trojosými rizality, obrací do Mariánského náměstí. Vchodový portál ukončený balkonovou balustrádou se šesti alegorickými sochami Ladislava Kofránka jakoby chtěl připomínat vzhledem italské renesanční knihovny. Interiér v tehdy moderním stylu art deco, zejména schodiště a předsálí, má opět monumentální charakter, jako materiál byl použit travertin, umělý kámen a mosaz. Knihovna vedle velkých čtenářských sálů disponovala dvěma přednáškovými sály (malým a velkým), muzejním sálem, divadélkem Říše loutek a v horních patrech výstavními prostory (ty však nikdy nevyužívala). Na přání města byla do budovy zakomponována primátorská rezidence. Odbornou knihovnickou veřejností Evropy byla Městská knihovna v Praze označena za špičkovou evropskou knihovnu.

František Roith se narodil roku 1876 a vystudoval architekturu ve Vídni. Ve dvacátých a třicátých letech minulého století se stal jedním z hlavních představitelů české akademické architektury a v tomto stylu realizoval velké pražské stavby – Živnobanku a budovy ministerstva zemědělství a ministerstva financí, ale projektoval i technické stavby (např. most v Kolíně a zdymadlo ve Štěchovicích). Jeho nejvýznamnější stavbou se ale stala budova pražské městské knihovny, po válce prohlášená za kulturní památku. František Roith zemřel v roce 1942.

Druhou pražskou knihovnou, shodně otevřenou roku 1929, byla pobočka městské knihovny na Královských Vinohradech, postavená v konstruktivistickém stylu dle projektu Ing. Mečislava Petrů. Dvoupodlažní budova o 600 m² nabízela v přízemí čtenářům čekárnu. Na vybrané knížky si zde totiž každý musel počkat, až je obsluha přinesla ze sousedního skladu. V patře se nacházela čítárna pro dospělé, čítárna pro děti a šatna, a také prostorná terasa, která byla opět obnovena při celkové rekonstrukci objektu.

Třetí knihovnou, jež získala účelově vlastní prostory, byla na začátku 30. let městská knihovna v Děčíně. Bylo to v jakémsi trojdomí, kde nejdříve byla postavena banka, poté knihovna (1931), a nakonec ještě městský úřad. Budova knihovny s konformním výrazem má čtyři podlaží (z toho jedno podzemní) a celkovou plochu cca 1 100 m² a dodnes knihovně slouží.

V letech 1924 až 1936 proběhla náročná rekonstrukce pražského Klementina, výrazně zlepšující podmínky pro provoz tehdejší Národní a univerzitní knihovny v barokním jezuitském areálu, prohlášeném dnes za národní kulturní památku. Projektantem byl arch. Ladislav Machoň. Na první pohled viditelným zásahem byla výstavba nevýrazné budovy pro studovnu na druhém nádvoří (dnes hala služeb). Machoň také vybudoval sklady včetně knižních výtahů pro milión svazků, vyprojektoval potrubní poštu a nové vytápění budovy. Rekonstrukcí byla zabezpečena činnost knihovny do padesátých let 20. století.

V roce 1919 byl přijat zákon o veřejných knihovnách obecních, který byl ve světě chápán jako nejpokrokovější knihovnický zákon vůbec. Příznivě ovlivnil rozvoj československého knihovnictví po všech stránkách, s jednou výjimkou – nedotkl se výstavby knihovných budov. Vzniklo několik projektových studií jako např. vítězná studie architekta Bohuslava Fuchse na novostavbu Zemské a univerzitní knihovny v Brně z roku 1931, k realizaci však nedošlo. Stavba děčínské knihovny tak byla na dlouhých 52 let poslední knihovni stavbou na území ČR.

Po roce 1948 byly postaveny dvě samostatné knihovny: pobočka pražské městské knihovny ve Vršovcích v Ruské ulici a okresní (dnes městská) knihovna v Mostě.

Nepovšimnuta. Tak vyrostla první knihovni budova na českém území po roce 1945. Je to vršovická pobočka pražské městské knihovny postavená v blokové zástavbě mezi dvěma bytovými domy. Její stavební program vycházel téměř jen z domácích zkušeností a byl silně ovlivněn dodavatelem – podnikem IPS (Inženýrské a průmyslové stavby), který knihovnu postavil zadarmo (!) výměnou za pozemky, na kterých realizoval výstavbu vlastních firemních bytů. Stavba měla tři nadzemní a jedno podzemní podlaží s celkovou plochou cca 500 m² a sloužila od roku 1983. V současné době je v generální rekonstrukci, při které získá další patro.

V roce 1984 byla dokončena druhá a poslední budova do sametové revoluce – a to pro okresní knihovnu v Mostě. Stavěla se v letech 1978 – 1984. Pětipodlažní knihovna s panelovým výrazem a stojící v parčíku nedaleko zastávek MHD získala celkem na svou dobu neuvěřitelných 6 440 m². S rozměry budovy 63 m x 41 m není divu, že v evidenci rekordů knihovny je jako největší počet nachozených kilometrů za jednu směnu 19,5 km (!). Projektantem budovy byl Ing. arch. František Kameník z Krajského projektového ústavu Ústí nad Labem. Knihovna dostala do vínku i tři výtvarná díla. Za zmínku stojí především nástěnná mozaika od Václava Pospíšila s verši K. H. Máchy, naopak problematický je umělecký lustr od Miroslava Procházky, dlouhý přes 60 metrů, který zavěšen před okny brání přístupu denního světla na galerii ve 3. NP.

Prvním naším odborníkem pro výstavbu a zařízení knihoven, uznávaným i v zahraničí, byl Dr. Drahoslav Gawrecki (1919 – 1988). Podílel se na přípravě výstavby Matice slovenské v Martině a Národní knihovny v Praze a také řady dalších knihoven, ale jedinou pozdější realizací byla výstavba Matice slovenské. Gawrecki byl na úseku materiálně technického zabezpečení knihoven činný také publikačně a organizačně.

Pro řadu knihoven v Praze, Brně a Plzni byly vyprojektovány a postaveny na sídlišťích v rámci tzv. komplexní bytové výstavby moderní a dostatečně velké prostory jako součásti obchodních nebo kulturních středisek. V Praze tak vznikly např. pobočky Bohnice, Ďáblice, Opatov, Stodůlky, Barrandov, Prosek, Modřany, v Plzni Lochotín, v Brně mj. pobočky Bohunice, Nové Černovice a Slatina.

V roce 1970 byla založena ministerstvem kultury organizace Technické služby knihovným, záhy přejmenovaná na známé Technické ústředí knihoven (TÚK). Poskytovalo konzultační služby a dodávalo typový knihovnický nábytek.

Ve spolupráci s TÚK a dalšími odborníky zpracovala Projektová a inženýrská organizace Ministerstva kultury ČSR v roce 1986 typizační směrnici stavebního objektu Veřejné knihovny, dnes už silně zastaralou, ale přesto alespoň částečně používanou.

Velmi neutěšenou situací českého knihovnictví v 80. letech v oblasti materiálně tech-

nického zabezpečení bilancuje průzkum Technického ústředí knihoven z roku 1988, provedený v 707 významných českých knihovnách. Konstatuje mj., že veřejné knihovny v té době disponovaly pouze 29,14 % ploch, které by tyto knihovny měly mít podle technickohospodářských ukazatelů tehdy platných. Většina knihoven byla umístěna ve víceúčelových budovách, které byly pouze dodatečně přizpůsobovány potřebám knihoven. Provoz knihoven byl často roztržštěn do několika budov a prostorová stísněnost donutila 353 knihoven, tedy plnou polovinu dotázaných, budovat odloučené depozitáře, opět v budovách původně určených jiným účelům. Taková byla startovací základna českého knihovnictví na prahu nového období.

Výsledky tohoto průzkumu interpretoval JUDr. Zdeněk Franc, známý mj. jako odborník v oblasti výstavby knihoven. Narodil se v roce 1927. V Brně vystudoval práva a poté nějakou dobu přednášel. Posléze zakotvil v tehdejší Státní knihovně ČSR a doplnil si vzdělání v dvouletém knihovnickém kurzu pro absolventy vysokých škol. Stal se ředitelem Ústřední ekonomické knihovny, ale po roce 1968 ztratil tuto funkci i zaměstnání. Až po několika letech se stal pracovníkem Technického ústředí knihoven, kde vykonával významnou poradenskou činnost v oblasti výstavby a zařizování knihoven. I po odchodu do důchodu pokračoval v této činnosti (po zrušení TÚK jako konzultant SKIP) a také v bohaté publikační činnosti. Zemřel v roce 2000.

Katastrofální situace českých knihoven, objektivně dokumentovaná výše uvedeným průzkumem, nutila státní orgány tuto situaci řešit. A tak byly ke konci 80. let rozestavěny objekty v Mladé Boleslavi, Ústí nad Labem, Českých Budějovicích, Ostravě a Praze.

Až po roce 1989 začíná pro české knihovníky kvalitativně nová etapa, na jakou dosud nebyli zvyklí. Rekonstrukce i výstavby nových budov přinášejí knihovněm podstatné rozšíření prostor a čtenářům radikální zlepšení služeb, projevující se automatizací provozu, rozvojem informační činnosti, pohodlím při pobytu v knihovně, novým moderním mobiliářem, zvětšenou nabídkou knihovních jednotek ve volném výběru, bezbariérovými podmínkami pro handicapované čtenáře. Není divu, že nové podmínky lákají do nových provozů o 30 až 150 % čtenářů více s odpovídajícím nárůstem i dalších statistických ukazatelů. A současně s tím stoupá i společenská prestiž knihoven.

Nejrychlejší začátek? Rekonstrukce! První se odehrála v Táboře. Ředitelka okresní (dnes městské) knihovny Mgr. Alena Otrubová využila příležitosti, kdy v sousedství knihovny bylo v roce 1991 zrušeno kino, a přesvědčila vedení města o výhodnosti rekonstrukce prostor po zrušeném kině pro knihovnu. V roce 1992 firma S-projekt vypracovala projektovou dokumentaci a za necelý rok bylo hotovo, otevíralo se 18. 11. 1993.

Ale už v červenci tohoto roku převzala novou budovu Státní vědecká knihovna v Českých Budějovicích – šestipodlažní sklad knih s kompaktními regály podle projektu Ing. Jiřího Stříteckého a Ing. Martina Krupaera. Stavba byla ovšem zahájena v roce 1989. Narůžovělý keramický obklad kombinovaný se sklem naznačuje, že architektura knihoven získává nekonformitu.

Této události předešla jiná, daleko významnější událost. Česká vláda vůbec poprvé řešila prostorové podmínky v knihovnách – konkrétně v Národní knihovně, a rozhodla o přidělení areálu po zrušeném Výstavnictví v Praze – Hostivaři pro výstavbu Centrálního depozitáře NK. Stavební práce proběhly v letech 1994 – 1995, představovaly kompletní rekonstrukci stávajících hal pro sklady a přístavbu administrativní části a poskytly knihovně prostory k uložení 4 milionů knihovních jednotek a pro laboratoře k ošetřování knihovních jednotek. Projektantem byla projekční kancelář A.D.N.S.

První dokončenou vysokoškolskou knihovnou po roce 1989 byla knihovna Vysoké školy báňské v Ostravě podle projektu Ing. arch. Krystynové, rozestavěná v roce 1986 a dokončená 1991. Pětipodlažní budova (4 nadzemní a 1 podzemní podlaží) s celkovou plochou 3 900 m² nabízí 160 čtenářských pracovních míst.

Ovšem první dokončenou veřejnou knihovnou po roce 1989 vůbec se stala sídlištní knihovna Lužiny na pražském Jihozápadním městě, vyprojektovaná Ing. Alenou Šrámkovou (stavba) a arch. Ladislavem Lábusem (interiér). Knihovna, která se při svém otevření stala největší pobočkou v Praze (1 224 m²), byla organickou součástí obchodního a kulturního střediska navazujícího na stanici metra Lužiny. Byla předána veřejnosti v rámci oslav 100 let pražské městské knihovny v říjnu 1991. Součástí pobočky byl audiovizuální úsek s prvním počítačem pro čtenáře v MKP, víceúčelová místnost, atrium

a samostatný vjezd do budovy s výtahem pro zásobování. Čtenářům je zde k dispozici 80 pracovních míst.

Vývoj po roce 1989 přinesl také změnu jiného druhu. Ministerstvo kultury zrušilo TÚK a některé jeho funkce převzala stejnojmenná organizace v Brně, která dodnes nabízí především tiskopisy a pomůcky, a také vybraný sortiment různých druhů knihovnického nábytku, vhodného spíše pro malé knihovny.

V roce 1994 dostali novou knihovni budovu obyvatelé Mladé Boleslavi. Ale po pravdě řečeno, stavba začala už několik měsíců před sametovou revolucí. Pětipodlažní budova konzervativní architektury, umístěná výhodně v centru města v blokové zástavbě, plošně několikrát větší než předcházející prostory (celkem více než dva tisíce metrů čtverečních), nabídla čtenářům nově mj. regionální oddělení, přednáškovou místnost a automatizovaný provoz. Zájem o knihovnu vzrostl více než dvojnásobně.

Na přelomu let 1993 a 1994 se objevuje nový prvek ve výstavbě českých knihoven. Zasloužila se o to Univerzitní knihovna Pardubice a její ředitelka Iva Procházková vypsáním architektonicko-urbanistické soutěže na dostavbu vysokoškolského areálu s výstavbou nové knihovni budovy. Vítězný návrh Ing. arch. Jana Třeštíka na třípodlažní budovu s plochou 3 000 m² byl poté realizován v letech 1995 – 1997. Na celkovém řešení se projevil nedostatek zkušeností s přípravou, projektováním a řešením provozních vazeb. Ale i tak budova přinesla nové prvky do české architektury knihoven. Železobetonový skelet nese keramické obklady i velké zasklené plochy a v interiéru přichází knihovna s týmovými studovny.

Od té doby se pravidelně na každou velkou knihovni novostavbu v ČR vypisuje veřejná architektonická soutěž, soustřeďující podle velikosti a významu stavby od 5 do 60 soutěžních návrhů.

Rok 1996 přináší další změnu: je dokončena výstavba budovy pro knihovnu, která pracuje v městečku s devíti tisíci obyvatel – ve Štětí na okrese Litoměřice. Výstavba knihoven se tak přenáší znovu i do docela malých měst. Knihovna získala čtyřpodlažní budovu (tři nadzemní a jedno podzemní podlaží) na náměstí s plochou cca 1 000 m². Projekt zpracovala firma Ateliér 4 z Jablonce nad Nisou. Interiér dodala firma Intebo Šebek ze Zvole u Prahy, pomalu se prosazující jako dodavatel knihovnického nábytku. 16 000 knihovních jednotek a více než 100 % nárůst čtenářů a výpůjček – to byl hmatatelný výsledek odvahy zastupitelů města.

A ještě jednou rok 1996. Skončila dlouho připravovaná a dlouho prováděná přístavba Státní (dnes Severočeské) vědecké knihovny. Stavba probíhala vpravdě socialistickým tempem, trvala bezmála sedm let, protože výkopové práce začaly několik měsíců před sametovou revolucí. Celková plocha přístavby (pravého křídla budovy zrcadlově opáknoucí levé křídlo) 1 330 m² umožnila nabídnout ve volném výběru 50 tisíc knihovních jednotek a 100 čtenářských pracovních míst.

V roce 1996 také začala generální rekonstrukce a přestavba služeb ústředí Městské knihovny v Praze. Budova zařazená mezi památkově chráněné objekty už nevyhovovala změněným podmínkám, ale po sedmdesáti letech náročného provozu dosloužil také mobiliář, inženýrské sítě atd. Rekonstrukce skončila po dvou letech, otevřelo se slavnostně za přítomnosti ministra kultury M. Stropnického 20. dubna 1998. Zdařilý projekt pražského ateliéru Atrea (Šéfprojektant Ing. Jiří Grosz) pak po své realizaci získal i první ocenění do té doby pro knihovny neznámá: ceny a ocenění oficiálních orgánů projektu, stavbě i knihovně. Přestavba a nabídka nových služeb včetně 419 čtenářských pracovních míst přinesla neočekávané výsledky: knihovnu navštěvuje čtyři až pět tisíc čtenářů denně.

Architektonický ateliér Atrea založila řada pracovníků, kteří se už před rokem 1989 podíleli na projektování pražských sídlištních knihoven, ale rekonstrukce ústředí MKP byla do té doby jejich největší akcí. I poté připravili řadu rekonstrukcí pražských knihoven (Opatov, Spořilov), z nichž nejzdařilejší byla rekonstrukce části obchodního pavilonu na Smíchově z roku 1908 pro smíchovskou pobočku. Přibývalo stavebních akcí, ale stále trval nedostatek zkušeností s přípravou stavby, řešením provozních vazeb a plánováním interiéru. Na tuto bohužel tehdy typickou situaci reagoval pražský regionální výbor Svazu knihovníků a informačních pracovníků, který uspořádal seminář na téma výstavby a rekonstrukce knihoven. Seminář se těšil velikému zájmu knihovníků.

K jak obrovskému pohybu došlo za několik málo let po roce 1989 dokazuje příloha sborníku z tohoto semináře: obsahuje seznam 75 českých knihoven, o kterých byly známy informace, že v nich došlo po roce 1989 ke stavebním, technickým či interiérovým úpravám.

K významným rekonstrukcím tohoto období bezesporu patří některé prostory knihovny Akademie věd ČR (1998 - 1999) i dalších knihoven, které také pomáhaly zlepšovat obraz knihoven v očích české veřejnosti.

Trvalo ještě čtyři další roky, než se z iniciativy Univerzitní knihovny Univerzity Palackého v Olomouci a její ředitelky RNDr. Dany Lošťákové uskutečnila mezinárodní konference Knihovna a architektura, dobře připravená, za účasti předních odborníků ze zahraničí. V září 2001 se totiž sešli v Olomouci knihovníci a architekti, aby v diskusi nad příklady dokončených, rozestavěných či připravovaných knihoven hodnotili zkušenosti a přemýšleli o trendech v oblasti architektury knihoven. Pro veliký zájem a ohlas v knihovnické veřejnosti organizace konference přerostla v pravidelné setkávání každé dva roky – v roce 2009 se konal už pátý ročník.

Narůstající informace přivedly na svět databázi Svazu knihovníků a informačních pracovníků a Státní (nyní Národní) technické knihovny o stavbách realizovaných v České republice od roku 1990. Databáze vznikla v roce 2003 a neúplný seznam zahrnuje celkem 139 akcí. Databázi poškozují nezájem (a jistě i malá informovanost o této DTB) ze strany knihovníků.

Ale zpět ke stavbám. Výstavba pardubické Univerzitní knihovny začala éru výstavby vysokoškolských knihoven. Po roce 1989 se na vysokých školách výrazně změnilly dosavadní podmínky, vzrostly počty studentů a požadavky na poskytování knihovnických a informačních služeb. Vysoké školy reagovaly poměrně rychle: v první etapě transformací služeb, ve druhé etapě rekonstrukcemi a novou výstavbou a v souvislosti s tím rozšířením a automatizací služeb.

V letech 1996 a 1997 proběhla rekonstrukce knihovny a dalších prostor pro knihovnu Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Knihovna získala zdařilý interiér na ploše větší o 752 m² a s 217 čtenářskými pracovními místy. Rovněž rekonstrukce prostor zlepšila služby knihovny Vysokého učení technického v Brně.

Další rekonstrukcí, dokončenou v roce 1999, byla rozsáhlá revitalizace a přestavba tereziánské dělostřelecké zbrojnice v Olomouci pro potřeby informačního centra Univerzity Palackého. Významnou součástí tohoto centra je Univerzitní knihovna, která zde získala plochu 5 tisíc metrů čtverečních. Historická a architektonická památka v historickém jádru města je tak zpřístupněna široké veřejnosti.

V letech 1997 až 1999 se uskutečnila za malé pozornosti knihovnické veřejnosti výstavba budovy pro Univerzitní knihovnu Technické univerzity v Ostravě. Vyprojektoval ji Technoprojekt jako sedmipodlažní objekt (šest nadzemních a jedno podzemní podlaží). Celková plocha: 2 090 m².

Od roku 1999 do roku 2001 trvala stavba dvoupodlažní budovy pro Univerzitní knihovnu Západočeské univerzity v Plzni jako součást rozlehlého univerzitního kampusu, dislokované až na konci tohoto kampusu. 12 000 studentů a učitelů zde získalo 3 000 m² se 216 čtenářskými pracovními místy. Projektantem byl Ing. arch. Pavel Němeček.

O rok později – 2002 – byla dokončena a předána akademické veřejnosti další vysokoškolská knihovna: Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, vybudovaná na fakultním dvoře. Jako první knihovni budova získala tehdy Grand Prix Obce architektů (národní cenu – nejvyšší české ocenění v oblasti staveb) a stavbě byly uděleny ceny v kategorii Novostavba a Interiér a čestné uznání pro investora. Budova má podle projektu Ladislava Kuby a Tomáše Pilaře čtyři nadzemní a jedno podzemní podlaží s celkovou plochou 2 600 m², z čehož 1 600 m² flexibilně koncipovaných je určeno ve 4 studovných volnému výběru se 120 tisíci knihovnickými jednotkami a 400 čtenářskými pracovními místy.

V autorské zprávě napsali projektanti knihovny mj.: „Naší snahou bylo vymezit vnitřní život budovy, který chápeme jako do jisté míry kontemplativní – odclonit jej od okolí a přitom zachovat vizuální kontakt s venkovním prostředím tak, aby návštěvník budovy nebyl rušen vnějšími vlivy a přitom vnímal, jestli venku svítí slunce nebo prší, viděl stromy, trávu. Myslíme si, že tento záměr se podařilo naplnit. Polopropustná struktura

předsazeného pláště – draperie ze svislých lepených dubových lamel na podpůrné ocelové konstrukci současně plní funkci slunolamu a brání vstupu přímého slunečního světla do studoven po většinu dne.“

Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Po rekonstrukci a přestavbě ústředí Městské knihovny v Praze, dosud nejrozsáhlejší stavební akci pro veřejné knihovnictví po roce 1989, dochází k další veliké události na poli veřejných knihoven. Na přelomu tisíciletí, po mnoha letech usilování, získává novou velkoryse koncipovanou budovu tehdejší Státní vědecké knihovny město Liberec. Nad Stavbou smíření, jak byla budova knihovny symbolicky nazvána, převzali záštitu presidenti České republiky a Spolkové republiky Německo – Václav Havel a Roman Herzog. Je to první stavba této velikosti v ČR po sedmdesáti letech. Vedoucím projektantem byl Radim Kousal ze SIAL Liberec. Budova je umístěna v centru města na ose radnice – divadlo – knihovna, a stojí na místě synagogy, vypálené v roce 1938 za Křišťálové noci. Celkové náklady 517 mil. Kč, celková plocha ve 4 nadzemních a 5 podzemních podlažích 12 503 m² (z toho synagoga 245 m²), 1,2 mil. knihovních jednotek, z toho 230 tisíc ve volném výběru, 300 čtenářských pracovních míst a 180 míst v sálech. Z míst při jižní fasádě je nádherný panoramatický výhled na hřeben Jizerských hor s Ještědem. Ředitelka knihovny Mgr. Věra Vohlídalová byla odměněna za svůj vynikající podíl na přípravě a realizaci stavby cenou časopisu Architekt 2001. A po pravdě řečeno, bez Věry Vohlídalové by město tuto krásnou budovu nemělo. Součástí stavby je synagoga, která asi měla, i když výrazně, přece jen více zapadnout do komplexu stavby.

Rok poté přichází „rok“ města Brna. V rozpětí od března 2001 do března 2002 zde byly zprovozněny, vedle už zmíněné knihovny Filozofické fakulty MU, novostavba Moravské zemské knihovny a rekonstruovaná Knihovna Jiřího Mahena, druhá největší veřejná knihovna v ČR. Brněnští obyvatelé tak získali v rozpětí 12 měsíců na třicet tisíc metrů čtverečních ve třech knihovnách.

Nejvýznamnější brněnskou akcí byla bezesporu výstavba Moravské zemské knihovny s nákladem 500 mil. Kč, probíhající v letech 1998 – 2001. Umístění v akademické čtvrti v širším centru města, dobře přístupné díky MHD. Nejdůležitější údaje: projektanti Tomáš Adámek a Petr Benedikt, 8 nadzemních a 3 podzemní podlaží, celková plocha 22 542 m², 671 čtenářských pracovních míst, 3 mil. knihovních jednotek a 4 tisíce titulů

časopisů a novin, parkovací místa pro 96 vozů. Do roku 2009 to byla největší účelová knihovní stavba v ČR.

V listopadu 2001 se po generální rekonstrukci znovu otevřela v centru Brna Knihovna Jiřího Mahena v náročně a působivě upraveném Schratzenbachově paláci, vzniklém na začátku 18. století přestavbou dvou stávajících domů. Rekonstrukce přišla v pravý čas, revitalizace z chátrající památky v centru města učinila přitažlivý objekt pro milión návštěvníků ročně. Projektanty byli Antonín Novák, Petr Valenta a Radovan Smejkal. Projektanti provedli věc v ČR dosud neuskutečněnou: dominantním prvkem v prostoru neucínili schodiště, ale skleněný výtah. Ředitelská zpráva Ing. Libuše Nivnické ovšem konstatuje stav téměř typický pro vztahy architekt – knihovník: „Řada problémů však byla zakotvena v samotných projektech, zejména v nevyhovujících rozměrech. S pochopením se nesetkalo ani naše volání po modularitě, která by umožňovala snadno přizpůsobovat prostor měnícím se potřebám uživatelů. Jako uživatelům se nám jeví, že architekti prioritně zohledňovali celkový estetický dojem na úkor funkčnosti i výsledné ekonomičnosti provozu.“ Ovšem dosavadní bilance je více než dobrá – 47 tisíc čtenářů, milión výpůjček ročně, až 3 tisíce návštěvníků denně.

Následujících několik let bylo vyplněno desítkami rekonstrukcí knihoven, několika architektonickými soutěžemi na novostavby a dalšími novostavbami. Kvůli nim musíme znovu do Brna. Další dvě novostavby totiž obohatily toto město, a znovu to byly objekty pro knihovny Masarykovy univerzity.

První vyrostla v areálu Přírodovědecké fakulty, v sousedství botanické zahrady, a byla otevřena v roce 2005 – Ústřední knihovna Přírodovědecké fakulty. O budově rozhodla architektonická soutěž, do které se přihlásilo pouze pět architektonických ateliérů, vítězem se stala architektonická kancelář Radko Květ. Třípodlažní budova o ploše 800 m² nabízí celkem 260 čtenářských pracovních míst, počet knihovních jednotek stoupal s tím, jak jednotlivé katedry sem integrovaly svoje fondy.

Neshody s projektanty vyústily v bezprecedentní rozhodnutí – zbavit vedoucí knihovny přístupu na kontrolní dny v průběhu stavby. A výsledek? Pouze jediný výtah, malý počet zavazadlových skříněk, mytí oken pouze s využitím horolezců atd.

Ústřední knihovna Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Jen o dva roky později získala nové prostory Ústřední knihovna Lékařské fakulty, Fakulty sportovních studií a částečně i Přírodovědecké fakulty. Objekt zvaný Informační centrum neboli Knihovna univerzitního kampusu je tak vrostlý do středu celého kampusu, že při nedostatečném informačním kódu je ho nesnadné nalézt. Architektonickým přínosem jsou dva zavěšené objekty, jeden sloužící jako studovna a druhý jako služební prostor, které dostaly příznačné přívlastky – vzducholodě, dodávající knihovně velmi moderní a zdařilý výraz. Projektantem (vítězem mezinárodní architektonické soutěže) byla brněnská společnost A-plus.

Po dvou univerzitních novostavbách v Brně následovala ještě zdařilá rekonstrukce nejstarší části kartuziánského kláštera v Brně – Králově Poli, zpřístupněná uživatelům v prosinci 2007. Jejím smyslem bylo implantovat do historických prostor (688 m²) nejmodernější knihovnické služby pro knihovnu Fakulty informačních technologií VUT Brno. V ředitelské zprávě Mgr. Barbory Selingerové se píše: „Základním požadavkem pro autory rekonstrukce prostor knihovny – Ing. arch. Aleše Buriana a Ing. arch. Vladislava Vránu – bylo skloubení historického rázu místností s moderním střízlivým vybavením. Nové uspořádání knihovny by mělo podpořit samostatnost studentů a navázat tak na současný trend univerzit směřujících k individuálně orientovanému studiu. Celý prostor knihovny je proto chápán jako jedna velká studovna členěná na místa pro samostatné studium a místa ke skupinové práci.“ K naplnění těchto myšlenek zde je na sto čtenářských pracovních míst, z toho více než dvacet bylo v době zahájení provozu osazeno počítači.

Ve školním roce 2008/2009 zahájila provoz knihovna Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně v nové sedmipodlažní budově Univerzitního centra. Celková užitná plocha 12 187 m². Budova postavená v letech 2006 – 2008 podle projektu arch. Evy Jiřičné má působivý dvousegmentární tvar se dvěma prosklenými komunikačními věžemi na koncích podélné osy a architektonicky dotváří tuto část města. Polovina budovy – severní segment – patří rektorátu, druhý – jižní segment – spravuje knihovna. V prvním podzemním podlaží s anglickými dvorky jsou mj. sklady a kanceláře knihovny. První nadzemní podlaží je společné – vstup, informační pult, šatna, restaurace, monumentální schodiště, kanceláře. Ve druhém nadzemním podlaží začíná vnitřní atrium, prostupující budovu až ke střeše. Knihovna má ve 2. – 5. nadzemním podlaží volný výběr a studovny. Celková plocha sloužící knihovně je 3500 m².

Rektorát a univerzitní knihovna, Zlín

V říjnu 2008 se otevřela Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové jako další moderní knihovní budova. Jejím tvůrcem je pražský ateliér Projektli architekti, vítěz mezi více než 60 účastníky architektonické soutěže v roce 2002. Budova stojí na břehu Orlice a na začátku univerzitního kampusu. Má pět nadzemních a jedno podzemní podlaží s celkovou plochou 13 494 m². Uživatelům nabízí 133 tisíc knihovních jednotek ve volném výběru, 459 čtenářských pracovních míst s 244 počítači a 101 míst na parkovišti u knihovny. Prostory knihovny ožívují nástěnné malby Martiny Novotné nazvané *Evoluce forem*. V posledním roce činnosti ve starých prostorách knihovna registrovala 6 600 uživatelů, necelé tři měsíce v budově nové dokázaly navýšit jejich počet na 8 260, tedy téměř o klasických 30 %. Statistické výsledky za rok 2009 budou nepochybně ještě vyšší. Stavba už stačila získat titul *Novostavba* v rámci *Grand Prix 2009*, národní ceny za architekturu, a titul *Stavba roku 2009* se zdůvodněním „za vytvoření stavby nevšedního architektonického řešení se zřetelem ke způsobu práce s pohledovým betonem a vnitřnímu prostorovému uspořádání“.

K hodnocení královéhradecké knihovny citujeme z ředitelské zprávy Mgr. Evy Svobodové: „Přes všechna úskalí architektonického návrhu, projektů, realizace a negativních emocí veřejnosti se v průběhu půlročního provozu forma i obsah, umění a funkčnost, budova i knihovna vyladily na úroveň vzájemně se podporující existence. A zatímco se dům stal pevnou součástí města, knihovna má díky této budově obrovský prostorový, technický a lidský potenciál se rozvíjet a měnit.“

Nesporně vyvrcholení stavební činnosti v českém knihovnictví v moderní době nastalo 9. 9. 2009, kdy byla otevřena Národní technická knihovna v Praze 6 – Dejvicích jako největší česká budova účelově postavená jako knihovna. Šest podlaží nadzemních a tři podzemní – celkem 37 tisíc m², 29 individuálních studoven, 4 počítačové učebny, 18 týmových studoven, více než 1,5 miliónu knihovních jednotek a částečně integrovaný fond knihoven ČVUT a minimum fondu z VŠCHT, z toho v současné době ve volném výběru 220 tisíc, přes 1200 čtenářských pracovních míst a 500 míst relaxačních, otevřeno od pondělí do neděle non stop (v nočních hodinách je přístupná ovšem jen noční studovna), v přízemí pobočka Městské knihovny v Praze s 50 tisíci knihovních jednotek. Uměleckou výzdobu představují kresby rumunského výtvarníka Dana Perjovského po celém atriu, jednoznačně kladně přijímané mladými a s rozpaky staršími uživateli budovy. V podzemí parkoviště pro 291 vozů s ruční myčkou, rozvodna EPS s nádrží na 18 tisíc litrů vody a rozvodna EZS s nádrží na 900 litrů nafty. To vše je Národní technická knihovna s tisíci registrovanými čtenáři a desítkami tisíc návštěvníků.

Veřejná architektonická soutěž s mezinárodní účastí k vyhledání projektu proběhla v roce 2000. Do soutěže bylo přihlášeno 41 návrhů. Vítězný návrh byl hodnocen porotou takto: „Architektura návrhu tvoří jednotu s urbanistickým řešením. Je ve vnějším výrazu zcela soudobá, pojetí vnitřku klade důraz na průsvitnost a otevřenost. Promyšlená konstrukce přispívá k ekonomii výstavby a výhodnému komfortnímu provozu. Zpřístupnění parteru knihovny s volným rozmístěním veřejných provozů knihkupectví, galerie, kafe-térie a přednáškové místnosti správně reaguje na prostředí studentské klientely. Návrh je výjimečný, svým řešením se vymyká schématům ostatních soutěžních návrhů.“ Původní návrh počítal s pěti nadzemními a jedním podzemním podlažím a se sousedním objektem garáží. Postupně se došlo k jinému řešení: jediná budova s parkovištěm ve třech podzemních podlažích, k vložení jednoho podlaží mezi přízemí a první patro a k doplnění subjektů v parteru budovy o pobočku Městské knihovny v Praze.

O kvalitě této budovy svědčí dosud získaná ocenění: za nejlepší stavbu v historickém prostředí *Cena Klubu Za starou Prahu* a v rámci soutěže *Stavba roku 2009 Cena primátora hlavního města Prahy* a *Cena Státního fondu životního prostředí ČR*.

Autorem vítězného architektonického návrhu NTK a společně s HELIKA a. s. i zpracovatelem realizačního projektu byli architekti z ateliéru Projektli architekti – Mgr. akad. arch. Roman Brychta, Ing. arch. Adam Halíř, Ing. arch. Petr Lešek a Ing. arch. Václav Králíček, ten však brzy odešel a byl nahrazen Ing. arch. Ondřejem Hofmeisterem. Ateliér se zabývá projektováním provozních, občanských a bytových budov, rekonstrukcemi pozemních staveb, projektováním interiérů, autorským a technickým dozorem. Spolupracuje též s designéry, výtvarníky, ekology, vždy podle povahy zadání. Během několika málo posledních let získal ateliér řadu prestižních cen, vedle už zmíněných ocenění

za SVK Hradec Králové i Grand Prix 2007 za novostavbu Centra ekologických aktivit Sluňákov u Olomouce a cenu Klubu Za starou Prahu za NTK.

Mezi otevřením těchto dvou architektonicky vynikajících novostaveb došlo k jedné nenápadné události, až příliš nenápadné. To se totiž Městská knihovna v Lokti nad Ohří (3200 obyvatel) přestěhovala do čerstvě zrekonstruovaných prostor přízemí loketské radnice, aby 1. 6. 2008 obnovila svou činnost. Nejen poloha, ale i činnost knihovny a její vynikající a nápaditý interiér si zasluhují pozornost. V první řadě vůbec jde o zastřešení a architektonické pojednání dvorku, v souznění s barokem stavby a přesto moderní, který je určen jako výstavní síň. Výstavy především reagují na muzeum uměleckých knižních vazeb, které je nyní organickou součástí knihovny. Přívětivost pro návštěvníky spoluvytváří zásobník pitné vody (samozřejmě zdarma) a pohodlí pro knihovníky čajová kuchyňka. Město neváhalo do rekonstrukce investovat 7 miliónů Kč, další čtyři přišly z Ministerstva pro místní rozvoj. A výsledek? Krásné prostory, nárůst čtenářů i výpůjček.

Vyvrcholením stavební činnosti na knihovnickém poli měla ovšem být novostavba Národní knihovny v Praze na Letenské pláni podle návrhu arch. Jana Kaplického, z vítězství v mezinárodní architektonické soutěži mezi 450 soutěžními návrhy. Nikdy dříve se nedostalo knihovnickému tématu takové pozornosti v české veřejnosti jako právě této stavbě. Veřejné mínění se rozdělilo, část stavbě fandila, část se s ní nemohla smířit kvůli příliš avantgardnímu pojetí, dalším vadila její konfrontace, i když popíraná, s Pražským hradem. Její realizace by přinesla české architektuře nový směr – blob, hlavnímu městu bezesporu novou turistickou atrakci a knihovníkům prvního knihovnického robota, který měl působit ve skladech.

Bylo to po druhé, kdy český prezident vstoupil na půdu knihovních staveb. Prvně to bylo veskrze pozitivní vystoupení Václava Havla ve prospěch liberecké knihovny, po druhé to bylo veskrze negativní vystoupení Václava Klause proti návrhu Václava Kaplického. Eventuální realizaci ztížilo i to, že soutěž byla vyhlášena aniž byl pozemek pro knihovnu zapsán v katastru nemovitostí, a že navíc za ne zcela jasných okolností byla stavba posunuta proti původním předpokladům jižním směrem. A soutěžní podmínky nestanovily možnou výšku budovy. Dnes už je téměř nepravděpodobné, že by bylo možné Kaplického návrh knihovního blobu realizovat.

Historie výstavby a rekonstrukcí prostor pro české knihovny vyplňuje čtyři století. Výrazně se do ní zapsaly dvě kapitoly: výstavba barokních sálových knihoven od osmdesátých let 17. století a po celé 18. století a dále krátké období, které právě prožíváme, trvá dvacet let a doufáme, že jen tak neskončí. To česká společnost konečně vymezila svým knihovnám významné postavení a vyjádřila to beze zbytku několika desítkami nových budov a stovkami rekonstrukcí, které proměnily knihovny ve vyhledávané místo pro setkávání, studium a soustředěnou práci, zdroje informací a místa otevřených dveří a veřejných služeb.

Dodatek: 1. prosince 2009 otevřela jindřichohradecká Fakulta managementu VŠE zbrusu nové Knihovnické a informační centrum za 116 miliónů Kč.

Literatura:

KURKA, Ladislav; SVOBODA, Martin. Ideální knihovna. In *Knihovna a architektura 2003 / knihovny bez bariér* [online]. Praha : STK, 2003. s. 77-87. ISBN 80-86504-11-5. Dostupný z WWW: <http://library-architecture.upol.cz/2003/KA_03.pdf>.

KURKA, Ladislav. *Seznam připravovaných obvodních knihoven a poboček Městské knihovny v Praze do roku 2000. 3. dopl. a přeprac. vyd.* Praha : Městská knihovna, 1980. 57 s.

Městská knihovna Most : 20 let v nové budově : vydáno ke Dni české státnosti 28. září 2005. Most : Městská knihovna, 2005. 24 s.

NIVNICKÁ, Libuše. Knihovna pro město – vize a realita. In *Knihovna a architektura 2003 / knihovny bez bariér* [online]. Praha : STK, 2003. s. 60-64. ISBN 80-86504-11-5. Dostupný z WWW: <http://library-architecture.uplo.cz/2003/KA_03.pdf>.

SVOBODOVÁ, Eva. X – architektonická konstanta pro měnící se knihovnu v Salonu republiky. *Bulletin SKIP.* 2009, č. 2, s. 16 – 19.